

Jacek Lehmann

Przedawnienie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy w prawie polskim

1. Wstęp

Spory windykacyjne występują często w praktyce, zwłaszcza w ostatnim czasie, ze względu na roszczenia byłych właścicieli wywłaszczonych przez polskie państwo po II wojnie światowej. Na tle tych sporów pojawia się z reguły problem tzw. roszczeń uzupełniających. Roszczenia uzupełniające uregulowane są w art. 224-231 k.c. Do roszczeń uzupełniających zalicza się w pierwszym rzędzie roszczenia właściciela przeciwko posiadaczowi władającemu rzeczą bez tytułu prawnego:

- a) roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy,
- b) roszczenie o odszkodowanie za zużycie, pogorszenie i utratę rzeczy oraz
- c) roszczenie o zwrot pożytków.

Z drugiej strony posiadaczowi mogą przysługiwać roszczenia o zwrot nakładów.

Zakres roszczeń właściciela różni się w zależności od tego, czy posiadacz jest w dobrej czy w złej wierze oraz – w odniesieniu do posiadacza w dobrej wierze – czy dowiedział się o wytoczeniu przeciwko niemu powództwa windykacyjnego. Najszerszy zakres roszczeń przysługuje właścicielowi przeciwko posiadaczowi w złej wierze.

Przy okazji procesu windykacyjnego, w którym zwykle dochodzone są roszczenia uzupełniające, pojawia się problem określenia ich konkretnej

wartości¹. Chodzi nie tylko o wysokość wpisu, ale w tym kontekście powstaje z całą ostrością pytanie o przedawnienie tych roszczeń. W szczególności dotyczy to wspomnianych wyżej procesów przedwojennych właścicieli o zwrot bezprawnie odebranych im nieruchomości (w praktyce roszczenia byłych właścicieli dotyczą prawie wyłącznie nieruchomości). Wywłaszczone faktycznie w latach czterdziestych XX w. dobra pozostawały bez tytułu prawnego we władaniu państwa bądź państwowych osób prawnych co najmniej do 1989 r., tj. przez kilkadziesiąt lat. Łatwo pojąć, jak istotne dla stron jest na przykład określenie, czy wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy „należy się” za cały okres wieloletniego posiadania, czy też roszczenie to jest częściowo przedawnione. Jeżeli zaś jest przedawnione, to w jakim zakresie.

Celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, od kiedy należy liczyć początek biegu przedawnienia roszczeń uzupełniających i jaki termin dla obliczania przedawnienia jest właściwy. Sam fakt przedawnienia tych roszczeń nie podlega bowiem dyskusji. Przy czym koncentruję się tu prawie wyłącznie na roszczeniu o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, gdyż – jak spróbuję wykazać – dominujący od lat pogląd w doktrynie i orzecznictwie w zakresie terminu przedawnienia tego roszczenia może wymagać rewizji. W argumentacji pragnę wesprzeć się doświadczeniem orzecznictwa i doktryny prawa niemieckiego. Dla uniknięcia niejasności przedstawię w pierw stanowisko prawa polskiego, następnie regulację prawa niemieckiego, aby następnie przedstawić własny pogląd.

2. Problem przedawnienia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz w piśmiennictwie

Przedawnienie roszczeń uzupełniających jest regulowane w kodeksie cywilnym przede wszystkim w dwóch przepisach: w art. 229 § 1 k.c. oraz art. 118 k.c. Art. 229 § 1 k.c. stanowi, że roszczeń uzupełniających

¹ E. Gniewek stwierdza, że wobec wyraźnej odrębności jurystycznej (braku nierozdzielności) nie ma formalnych przeszkód dla oddzielnego dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy przed wszczęciem lub po zakończeniu postępowania windykacyjnego. Tak E. Gniewek, [w:] *System prawa prywatnego*, t. IV, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2007, s. 518.

można dochodzić tylko w ciągu roku od daty przywrócenia posiadania rzeczy właścicielowi. Art. 118 k.c. jest natomiast ogólnym przepisem dotyczącym przedawnienia roszczeń w kodeksie cywilnym. Zgodnie z tym przepisem ogólny termin przedawnienia wynosi 10 lat. Tylko w odniesieniu do roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz roszczeń o świadczenia okresowe przepis przewiduje trzyletni okres przedawnienia.

Na wstępie rozważań warto wyjaśnić nie zawsze łatwy stosunek art. 229 § 1 k.c. do art. 118 k.c. Zgodnie przyjmuje się w doktrynie, iż art. 229 § 1 k.c. jest przepisem szczególnym w stosunku do uregulowań ogólnego art. 118 k.c. Nie znaczy to jednak – jak trafnie zauważa SN w uchwale z dnia 26 kwietnia 2002 r.² – że ogólne reguły przedawnienia nie znajdują w odniesieniu do roszczeń uzupełniających z art. 224-231 k.c. zastosowania. Art. 229 § 1 k.c. nie doprowadza bynajmniej do uchylenia przedawnienia w stosunku do roszczeń już przedawnionych na podstawie art. 118 i nast. k.c. Art. 229 § 1 k.c. skutkuje jedynie wcześniejszym przedawnieniem, w stosunku do reguł ogólnych, roszczeń nieprzedawnionych w dacie zwrotu rzeczy właścicielowi³. Przykładowo, zakładając ogólnie 10-letni termin przedawnienia dla roszczenia o zwrot nakładów – zwrotu nakładów dokonanych 5 lat przed zwrotem rzeczy może posiadacz dochodzić jedynie przez rok od daty zwrotu (art. 229 § 1 k.c.). Dziesięcioletni okres przedawnienia na podstawie art. 118 k.c. od dnia wymagalności, a więc od daty dokonania nakładów ulega, wskutek działania reguły art. 229 § 1 k.c., skróceniu o cztery lata – do lat sześciu⁴.

Już pod rządami kodeksu zobowiązań pojawił się problem, czy roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest roszczeniem o świadczenie okresowe, a zatem ulegającym pięcioletniemu okresowi przedawnienia na podstawie art. 282 k.z., czy też roszczeniem o świadczenie jednorazowe ulegającym ogólnemu, dziesięcioletniemu okresowi przedawnienia na zasadzie art. 105 przepisów ogólnych prawa cywilnego⁵. Sąđ

² III CZP 21/02 (OSNC 2002, nr 16, poz. 149).

³ Tak m.in. SN w: wyroku z dnia 3 grudnia 2004, IV CK 613/03 (niepubl.) i w wyroku z dnia 22 września 2005, IV CK 105/05 (niepubl.).

⁴ Warto odnotować w tym miejscu nieobowiązujący już § 2 art. 229 k.c., który w przypadku roszczeń jednostek gospodarki uspołecznionej przewidywał nie roczny, a pięcioletni termin od dnia zwrotu rzeczy.

⁵ Dz.U. z 1950 r., nr 34, poz. 311.

Najwyższy w orzeczeniu z dnia 17 czerwca 1957 r.⁶ orzekł, że roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest roszczeniem okresowym. W uzasadnieniu swojego orzeczenia Sąd Najwyższy argumentował, że gdyby uznać, iż wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest świadczeniem okresowym, to byłoby ono czynszem – a stosunek najmem. Istota stosunku między posiadaczem a właścicielem natomiast polega na tym, że posiadacz włada rzeczą bez uprawnienia, zatem nie może tu być mowy o najmie.

W uchwale SN z roku 1972⁷, w której Sąd Najwyższy odwołał się do swojego orzeczenia z 1957 r.⁸, pojawiło się zdanie, że wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy bez tytułu prawnego nie jest świadczeniem okresowym, gdyż charakteru świadczenia okresowego nie przewiduje ani ustawa, ani umowa, której w takiej sytuacji – rzecz jasna – nie ma.

Ten pogląd powtórzył Sąd Najwyższy jeszcze w latach 1974⁹, 1975¹⁰, 1980¹¹, 1998¹², 2000¹³, 2004¹⁴, 2005¹⁵ i 2007¹⁶, nie dodając już jednak nic nowego do swojej wcześniejszej argumentacji.

Dominujące piśmiennictwo prawnicze podziela pogląd Sądu Najwyższego. Zdaniem E. Gniewka¹⁷ roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest roszczeniem o świadczenie okresowe, gdyż charakteru tego nie przewiduje ani umowa, której tu nie ma, ani ustawa. Łatwo dostrzec, że E. Gniewek posługuje się tu argumentacją wypracowaną w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Zdaniem tego autora roszczenie

⁶ 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11).

⁷ Uchwała SN z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973, nr 6, poz. 102).

⁸ 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11).

⁹ Uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1974 r., III CZP 20/74 (OSNC 1974, nr 12, poz. 208).

¹⁰ Wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707).

¹¹ Wyrok SN z dnia 4 grudnia 1980 r., II CR 501/80 (OSNC 1981, nr 9, poz. 171).

¹² Uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91).

¹³ Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000 r., IV CNK 5/00 (LEX nr 52680).

¹⁴ Wyrok z dnia 3 grudnia 2004 r., IV CK 613/03 (niepubl.).

¹⁵ Wyrok SN z dnia 22 września 2005 r., IV CK 105/05 (niepubl.).

¹⁶ Wyrok SN z dnia 23 stycznia 2007 r., III CSK 278/06 (OSNC 2007, nr 12, poz. 186). Por. też wyrok SA w Katowicach z dnia 26 września 2007 r., I ACa 522/07 (LEX nr 337313).

¹⁷ E. Gniewek, [w:] *System...*, s. 525, nb. 185.

o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy podlega dziesięcioletniemu okresowi przedawnienia¹⁸. Wartość świadczenia objętego tym roszczeniem narasta w trakcie posiadania bez tytułu prawnego. Właściciel może zatem domagać się wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy za 10 lat „wstecz”, względnie, jeżeli rzecz została mu zwrócona, za 10 lat przed datą zwrotu¹⁹.

Podobny pogląd prezentują S. Rudnicki oraz A. Cisek, a także, jak się wydaje, B. Kordasiewicz²⁰. S. Rudnicki konsekwentnie w swoim komentarzu do książki drugiej kodeksu cywilnego pisze, że wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy bez tytułu prawnego nie jest świadczeniem okresowym, gdyż charakteru okresowego świadczenia nie przewiduje ani ustawa, ani umowa. Uzasadnienie to pochodzi prawdopodobnie także z uzasadnienia do wyżej wymienionego orzeczenia SN z 1972 r.²¹ Zgodni w tym, że wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest świadczeniem okresowym, powołani autorzy nie reprezentują wspólnego stanowiska co do charakteru tego świadczenia. A. Cisek jest zdania, że jest to świadczenie jednorazowe, natomiast E. Gniewek w swoim komentarzu do książki drugiej kodeksu cywilnego z r. 2001 wyraża pogląd, że chodzi tutaj raczej o świadczenie ciągłe. S. Rudnicki i B. Kordasiewicz natomiast nie zajmują stanowiska w tym zakresie.

Zanim przejdę do analizy przytoczonych wyżej poglądów orzecznictwa i doktryny, warto przytoczyć pogląd odmienny od dominującego nurtu. Pogląd ten pojawił się w *Systemie prawa prywatnego*, w tomie 5 dotyczącym części ogólnej zobowiązań w rozdziale autorstwa T. Dybowskiego i A. Pyrzyńskiej²². Autorzy ci zdają się przychylić do poglądu, że

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Por. wyrok SN z dnia 23 stycznia 2007 r., III CSK 278/06 (OSNC 2007, nr 12, poz. 186).

²⁰ S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego*, księga druga: *Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2011, s. 401-402, art. 225, nb. 2; A. Cisek, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2011, s. 377-378, art. 224, nb. 13; B. Kordasiewicz, [w:] *System...*, t. II, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 587, nb. 42.

²¹ Uchwała SN z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973, nr 6, poz. 102).

²² T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System...*, t. V, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 198, nb. 59.

świadczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest jednak świadczeniem okresowym. Konstrukcja świadczenia jednorazowego – tak T. Dybowski i A. Przyńska – jest trudna do obrony, ponieważ rozmiar świadczenia jest wyznaczany przez element czasu. Również pojęcie świadczenia ciągłego nie przystaje do omawianego przypadku; obowiązek zapłaty wynagrodzenia trudno ujmować w kategoriach stałego zachowania. Cytowani autorzy, podważając dominujący pogląd, osłabiają jednak wymowę swojego stanowiska, twierdząc, iż z punktu widzenia przepisów o przedawnieniu roszczeń kwestia ta nie ma znaczenia ze względu na regulację zawartą w art. 229 k.c., mającą charakter szczególny względem art. 118 k.c.

T. Dybowski i A. Przyńska słusznie – jak postaram się niżej wykazać – kontestują dominujący pogląd na kwestię charakteru roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy. Nie mają jednak racji, twierdząc, że z punktu widzenia przedawnienia charakter dochodzonego świadczenia nie ma i tak znaczenia²³. Jak już wyżej opisano, art. 229 § 1 k.c. ma wprowadzić charakter szczególny w stosunku do ogólnych reguł przedawnienia, ale ich nie przekreśla. W efekcie ma istotne znaczenie, czy w stosunku do roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy znajdzie zastosowanie trzy- czy dziesięcioletni okres przedawnienia. Od tego bowiem będzie zależało, czy posiadacz będzie zasądzony na zapłatę wynagrodzenia za trzy czy za dziesięć lat korzystania z rzeczy właściciela bez tytułu prawnego.

3. Przedawnienie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy w prawie niemieckim

Opisując stan prawny w zakresie przedawnienia w prawie niemieckim, nie sposób nie wspomnieć o reformie prawa zobowiązań (niem. *Schuldrechtsreform*), która objęła również kwestię przedawnienia roszczeń, przeprowadzonej w 2001 r.²⁴ W wyniku tej reformy ogólny okres przedawnienia uległ radykalnemu skróceniu. Przed 2001 r. okres ten wynosił 30 lat (por. § 195 BGB w brzmieniu sprzed 2001 r.), natomiast po wpro-

²³ Tamże, s. 202, nb. 62.

²⁴ Ustawa z dnia 26 listopada 2001 r., BGBl. I, s. 3138.

wadzeniu reformy ogólny okres przedawnienia wynosi 3 lata (por. § 195 BGB w aktualnym brzmieniu).

W konsekwencji na ostrości stracił problem przedawnienia roszczeń o świadczenia okresowe. Przed reformą okres przedawnienia roszczeń o świadczenia powtarzające się był radykalnie krótszy od ogólnego trzydziestoletniego terminu przedawnienia i wynosił lat cztery (por. § 197 BGB w dawnym brzmieniu). Obecnie roszczenia o świadczenia powtarzające się przedawniają się w ogólnym terminie przedawnienia (3 lata). Jedynie w odniesieniu do roszczeń stwierdzonych orzeczeniem sądu ujawnia się zróżnicowanie okresów przedawnienia roszczeń o świadczenia jednorazowe i okresowe. Roszczenia zasądzone przez sąd przedawniają się w prawie niemieckim co do zasady w terminie lat 30 (por. § 197 ust. 1 pkt 3 BGB). Wyjątek od tej zasady dotyczy świadczeń powtarzających się, które przedawniają się w ogólnym, a więc trzyletnim terminie przedawnienia (por. § 197 ust. 2 BGB).

W obecnie obowiązującym stanie prawnym problem przedawnienia roszczeń o świadczenia okresowe w prawie niemieckim praktycznie nie powstaje. Sytuacje, kiedy prawomocny wyrok nie jest egzekwowany dłużej niż przez trzy lata (dopiero po tym czasie problem wyróżnienia świadczeń okresowych staje się prawnie istotny), należą do rzadkości.

Dlatego też wypowiedzi orzecznictwa i doktryny niemieckiej na temat przedawnienia roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy w aspekcie jego okresowości (bądź jednorazowości) pochodzą sprzed roku 2001 r., czyli roku uchwalenia reformy prawa przedawnienia.

Sięgając jednak do dorobku nauki i orzecznictwa niemieckiego sprzed 2001 r., dochodzi się do wniosku, że problem charakteru roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest tam roztrząsany. Co więcej, problem ten w ogóle nie został postawiony. Kwestia przedawnienia roszczeń uzupełniających w orzecznictwie na przestrzeni ostatnich ponad stu lat pojawia się tylko w czterech orzeczeniach, i to w *obiter dicta*²⁵. Kwestia

²⁵ Wyrok Sądu Rzeszy z dnia 7.7.1927, IV 41/27, RG 117, 423, 426 (425); wyrok Najwyższego Sądu Federalnego (BGH) z dnia 26.11.1953 r., IV ZR 139/53, BGH LM § 989 BGB Nr. 2 (karta 116); wyrok Najwyższego Sądu Federalnego (BGH) z dnia 29.10.1959 r., VII ZR 197/58, BGHZ 31, 129, 135 (nb. 24); wyrok Najwyższego Sądu Bawarii z dnia 27.5.1974 r., 2 Z 25/73, BayObLGZ 1974, 226, 237 (235). Stan faktyczny w ostatnim

ta nie była bynajmniej dyskutowana, lecz stwierdzana jednym, dwoma zdaniem. Podobnie sytuacja ma się z literaturą. Problem przedawnienia roszczeń uzupełniających opisywany jest jednym zdaniem, czasem wręcz w przypisie²⁶.

Dominującą opinią zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie było obowiązywanie ogólnego, trzydziestoletniego okresu przedawnienia w stosunku nie tylko do roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, lecz w ogóle w odniesieniu do wszystkich roszczeń uzupełniających²⁷. Pośrednio zatem odmawiano roszczeniu o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy charakteru roszczenia o świadczenie okresowe. Równocześnie brak refleksji o charakterze tego świadczenia.

z cytowanych orzeczeń (z 27.5.1974 r.) przypominał te, z jakimi można się często spotkać w polskiej praktyce sądowej: nieruchomości powodów została zajęta bezprawnie pod drogę, a następnie przez wiele lat pozostawała we władaniu państwa. Właściciele domagają się wynagrodzenia za bezprawne korzystanie z rzeczy. Jednakże również w tym orzeczeniu sąd ograniczył się do stwierdzenia, że roszczenia uzupełniające z §§ 987, 988 BGB (roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy) przedawniają się w ogólnym terminie przedawnienia, natomiast roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia za korzystanie z cudzej rzeczy w razie nieważności albo wygaśnięcia umowy będącej podstawą posiadania (np. najmu bądź dzierżawy) jako roszczenia o świadczenia powtarzające się przedawniają się w ciągu lat czterech.

²⁶ W. E r m a n, H.P. W e s t e r m a n n, *Bürgerliches Gesetzbuch*, t. II, 10. wyd., Münster [m.in.] 2000, wstęp do §§ 987-993, nb. 2; H.T. S o e r g e l, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, t. VI: *Prawo rzeczowe*, 12. wyd., Stuttgart [m.in.] 1989, wstęp do § 987, nb. 10, wyd. 12; J. v o n S t a u d i n g e r, K.-H. G u r s k y, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, księga 1: Część ogólna, §§ 164-240, nowe opracowanie, Berlin 2004, wstęp do §§ 987-993, nb. 36; L. E n n e c c e r u s, T. K i p p, M. W o l f f, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, t. I, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, cz. 2, 15. wyd., red. t. I – L. Ennecerus, H.C. Nipperdey, Tybinga 1960, s. 1407, przypis 3; L. Ennecerus, T. K i p p, M. W o l f f, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, t. III, *Sachenrecht*, 10. wyd., red. t. III – M. Wolff, L. Raiser, Tybinga 1957, s. 334, przypis 28, s. 335, przypis 31; H. W e s t e r m a n n, W. P i n g e r, s. 214; C.T. E b e n r o t h, J.M. Z e p p e r n i c k, *Nutzungs- und Schadensersatzansprüche im Eigentümer-Besitzer-Verhältnis*, JuS 1999, z. 3, s. 215.

²⁷ Jedyną znaczącą kontrowersją była kwestia przedawnienia roszczenia odszkodowawczego za uszkodzenie lub utratę rzeczy (§§ 989, 990 BGB). Część doktryny opowiadała się za szczególnym terminem przedawnienia odnoszącego się do roszczeń deliktowych (§ 852 BGB) zamiast terminu ogólnego. (Por. J. v o n S t a u d i n g e r, K.-H. G u r s k y, *Kommentar...*, wstęp do §§ 987-993, nb. 36).

4. Próba wypracowania własnego stanowiska

Krytyczna analiza przedstawionego dominującego stanowiska orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz polskiej doktryny wymaga odpowiedzi na pytanie, czy wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy przez nieuprawnionego posiadacza jest świadczeniem okresowym. Odpowiedź na tak postawione pytanie zależy od wykładni sformułowania „świadczenie okresowe” użytego w art. 118 k.c.

W celu ustalenia znaczenia pojęcia „świadczenie okresowe” należy dokonać interpretacji gramatycznej, systemowej, historycznej, teleologicznej oraz prawnoporównawczej tego pojęcia.

a) Wykładnia gramatyczna

Wykładnia gramatyczna, inaczej językowa, jest podstawowym sposobem wykładni. Na jej podstawie ustalamy znaczenie tekstu prawnego na podstawie znaczenia użytych w nim słów²⁸. Pojęcie „świadczenie okresowe” (zwane niekiedy periodycznym lub powrotnym) jest definiowane jako: „świadczenie polegające na stałym dawaniu przez czas trwania stosunku prawnego, w określonych regularnych odstępach czasu, pewnej ilości pieniędzy lub innych rzeczy zamiennych. Przykładem takich świadczeń są różnego rodzaju renty i świadczenia alimanetacyjne, czynsze, odsetki od kapitału, wynagrodzenie w stosunku pracy, odszkodowanie z art. 18 OchrLokU.”²⁹ Z kolei według innej definicji „istotą świadczenia okresowego stanowi to, że dłużnik zobowiązany jest spełniać je periodycznie, w określonych z góry odstępach czasu, a suma tych świadczeń nie składa się na z góry oznaczoną wielkość.”³⁰

W świetle zacytowanych definicji wydaje się na pierwszy rzut oka, że wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest świadczeniem okre-

²⁸ „Wykładnia językowa obejmuje bardzo zróżnicowany zespół reguł, których wspólną cechą jest to, że odwołują się do szeroko rozumianego kontekstu językowego normy, a więc języka, w którym norma została sformułowana, jego różnych odmian (języka potocznego, prawnego, prawniczego czy specjalnego), a następnie do właściwych dla danego języka reguł znaczeniowych (reguł semantycznych), reguł składni (reguł syntaktycznych, gramatycznych), a także reguł użycia wyrażen danego języka (reguł pragmatycznych).” L. M o r a w s k i, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 97-98.

²⁹ T. D y b o w s k i, A. P y r z y ń s k a, [w:] *System...*, s. 200, nb. 52.

³⁰ A. B r z o z o w s k i, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. I, Warszawa 2011, s. 528, art. 118, nb. 4.

sowym. Świadczenie to bowiem jest spełniane na ogół jednorazowo po zwrocie rzeczy właścicielowi, a nie periodycznie. Z tego też względu da się określić jego wartość. „Wynagrodzenie” jest bowiem świadczone za zamknięty okres czasu, w którym nieuprawniony posiadacz władał rzeczą. Z drugiej jednak strony świadczenie odsetek – czy to od kapitału, czy to za opóźnienie – też na ogół nie jest spełniane periodycznie, tylko jednorazowo, a jednak wedle zdecydowanie przeważającego przekonania jest uznawane za świadczenie okresowe³¹. Widać zatem na tym przykładzie, że definicje sformułowane przez T. Dybowskiego, A. Pyrzyńską oraz A. Brzozowskiego są za wąskie. Ilustruje to trudność formułowania definicji w prawie cywilnym. Już prawnicy rzymscy zauważyli, że *omnis definitio in iure civili periculosa est; parum est enim, ut non subverti posset*³².

b) Wykładnia systemowa

Podobnie jak przy roszczeniu o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, roszczenie o zapłatę odsetek dotyczy pewnego okresu w przeszłości. Dlatego da się określić wielkość świadczenia na każdy dzień. Mimo to – jak już wspomniano – świadczenie odsetek jest świadczeniem okresowym. „Okresowość” świadczenia odsetek wyraża się przede wszystkim w tym, że czynnik czasu pozwala określić jego wielkość³³. Roszczenie o odsetki za opóźnienie staje się bowiem wymagalne każdego dnia i w konsekwencji suma tych pojedynczych świadczeń narasta w cyklu dobowym. Doba jest okresem, który powtarzając się, prowadzi do stałego wzrostu świadczenia³⁴. Jest to cecha – stały wzrost świadczenia w czasie

³¹ Por.: T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System...*, s. 200, nb. 52 (w odniesieniu do odsetek od kapitału) i s. 203, nb. 61 (w odniesieniu do odsetek za opóźnienie); A. Brzozowski, [w:] *Kodeks...*, s. 404, art. 118, nb. 7. Chociaż to także bywa sporne. Np. w prawie szwajcarskim odsetki za opóźnienie nie są uważane za świadczenie okresowe, właśnie ze względu na brak periodyczności świadczenia. Pogląd ten pozostaje jednak wyjątkiem. Por. uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04 (OSNC 2005, nr 9, poz. 149).

³² „Kaźde definiowanie w prawie cywilnym jest niebezpieczne; niewiele jest takich, których nie można podważyć.” D.50, 17, 202 (Iavolenus).

³³ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04 (OSNC 2005, nr 9, poz. 149).

³⁴ Uchwała SN z dnia 9 listopada 1994 r., III CZP 141/94 (BISN 1994, nr 11); wyrok SN z dnia 7 czerwca 2001 r., III CKN 369/00 (niepubl.); wyrok SN z dnia 8 marca 2002 r., III CKN 548/00 (OSNC 2003, nr 5, poz. 60); wyrok SN z dnia 23 listopada 2004 r.,

– przysługująca również roszczeniu o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy. Zgodnie z dominującym poglądem roszczenie to obejmuje cały okres posiadania rzeczy przez nieuprawnionego, powstaje z momentem wejścia w posiadanie rzeczy przez nieuprawnionego i narasta w trakcie trwania tegoż posiadania³⁵.

Fakt, że wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest świadczone „wstecz”, to jest za korzystanie z rzeczy przez nieuprawnionego w przeszłości, a nie tak, jak typowe świadczenia okresowe, tj. renta i alimenty, które mogą być dochodzone również na przyszłość, zdaje się przemawiać przeciwko okresowości³⁶. Także tutaj pomaga porównanie do odsetek, które nie są uiszczane na przyszłość.

Na okresowość wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy wskazuje również jego pokrewieństwo w stosunku do czynszu najmu bądź czynszu dzierżawnego. Warto podkreślić, że czynsz uważany jest bezspornie za świadczenie okresowe³⁷. Aby wyjaśnić charakter owego „pokrewieństwa”, należy przyrzeć się naturze wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy jako świadczenia.

Wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie jest świadczeniem odszkodowawczym, gdyż powstaje niezależnie od szkody, którą właściciel

II CK 175/04 (niepubl.); uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04 (OSNC 2005, nr 9, poz. 149). T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System...*, s. 203, nb. 61.

³⁵ Orzeczenie SN z dnia 17 czerwca 1957 r., 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11); uchwała SN z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973 r., nr 6, poz. 102); uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1974 r., III CZP 20/74 (OSNC 1974, nr 12, poz. 208); wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707); wyrok SN z dnia 4 grudnia 1980 r., II CR 501/80 (OSNC 1981, nr 9, poz. 171); uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91); wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000 r., IV CNK 5/00 (LEX nr 52680); wyrok SN z dnia 23 stycznia 2007 r., III CSK 278/06 (OSNC 2007, nr 12, poz. 186). A. Cisek, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13; S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz...*, s. 401-402, art. 225, nb. 2; E. Gniewek, *Kodeks cywilny*, księga druga: *Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Kraków 2001, s. 523-524, art. 225, nb. 5.9; E. Gniewek, [w:] *System...*, s. 524, nb. 180 i s. 525, nb. 185.

³⁶ Por. A. Cisek, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13.

³⁷ Orzeczenie SN z dnia 17 czerwca 1957 r., 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11 – arg. *a contrario*); wyrok SN z dnia 7 stycznia 2009 r., II CSK 409/08 (LexPolonica nr 2136348). M. Sałjan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. I, Warszawa 2011, s. 749, art. 353, nb. 24; T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System...*, s. 200, nb. 52.

ewentualnie poniósł przez to, że nie mógł ze swej rzeczy korzystać³⁸. Ma być wynagrodzeniem jedynie za niedogodność związaną z niemożnością korzystania z rzeczy przez właściciela. Podobną funkcję spełnia czynsz najmu. Roszczenie umowne o czynsz jest niezależne od ewentualnego roszczenia odszkodowawczego – czy to z podstawy kontraktowej, czy to z deliktu. Właścicielowi rzeczy, będącemu jednocześnie wynajmującym (bądź wydzierżawiającym), przysługuje zatem roszczenie o czynsz oraz ewentualnie roszczenie odszkodowawcze, przy czym naturalnie roszczenia te nie powinny się dublować. Źródłem roszczenia o czynsz jest umowa. W przypadku korzystania z rzeczy przez nieuprawnionego posiadacza umowy takiej brak. Byłoby niesłuszne, gdyby posiadacz korzystający z rzeczy na podstawie stosunku najmu, a więc za zgodą właściciela, był w gorszej pozycji niż posiadacz władający rzeczą bez jego wiedzy i zgody, a czasem wbrew jego wyraźnej woli. Dlatego też wysokość wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy jest ustalana, zgodnie z jednolitym zdaniem doktryny i orzecznictwa, na podstawie rynkowych stawek czynszu pobieranych za rzecz tego rodzaju³⁹. W tym wyraża się „pokrewieństwo” roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy z roszczeniem o czynsz w stosunku najmu lub dzierżawy.

Argumentem przemawiającym za okresowym charakterem świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy jest również to, że uznaje się za świadczenie okresowe tzw. odszkodowanie za bezumowne korzystanie

³⁸ Por.: uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 10 lipca 1984 r., III CZP 20/84 (OSNC 1984, nr 12, poz. 209) – zasada prawna; uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91); wyrok SN z dnia 6 października 2006 r., V CSK 192/06 (LEX nr 327963); E. G n i e w e k, [w:] *System...*, s. 524, nb. 180 i s. 525, nb. 183; E. G n i e w e k, *Kodeks...*, s. 522-523, art. 225, nb. 5.5 i 5.6; T. D y b o w s k i, *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio – actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 188.

³⁹ Wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707); uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 10 lipca 1984 r., III CZP 20/84 (OSNC 1984, nr 12, poz. 209) – zasada prawna; uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91); wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000 r., IV CNK 5/00 (LEX nr 52680); wyrok SN z dnia 22 września 2005 r., IV CK 105/05 (niepubl.); wyrok SN z dnia 6 października 2006 r., V CSK 192/06 (LEX nr 327963); E. G n i e w e k, *Kodeks...*, s. 523, art. 225, nb. 5.7; E. G n i e w e k, [w:] *System...*, s. 525, nb. 184; S. R u d n i c k i, G. R u d n i c k i, *Komentarz...*, s. 401-402, art. 225, nb. 2; A. C i s e k, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13; T. D y b o w s k i, *Ochrona własności...*, s. 188-189.

z lokalu wynikające z art. 18 ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie kodeksu cywilnego⁴⁰ (dalej: „ustawa o ochronie lokatorów” lub „u.o.l.”⁴¹). Na podstawie ustępu 1. tego przepisu „osoby zajmujące lokal bez tytułu prawnego są obowiązane do dnia opróżnienia lokalu co miesiąc uiszczać odszkodowanie”. Z kolei z ust. 2 wynika, że „odszkodowanie” to odpowiada wysokości czynszu najmu. Nietrudno zauważyć, że „odszkodowanie” (cudysłów jest konieczny, bo również w tym przypadku właściciel nie musi wykazać żadnej szkody, aby przysługiwało mu roszczenia z art. 18 u.o.l.) z art. 18 u.o.l. spełnia tę samą funkcję, co wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy przez nieuprawnionego na podstawie przepisów kodeksu cywilnego. Brak, moim zdaniem, przesłanek, dla jakich świadczenia te miałyby być traktowane odmiennie, jeśli chodzi o przedawnienie. Przypomnijmy w tym miejscu, że roszczenia odszkodowawcze przedawniają się podobnie jak roszczenia okresowe z upływem lat trzech (*a tempore scientiae*).

Na koniec tego fragmentu rozważań w ramach wykładni systemowej należy poddać krytyce dominujący pogląd o braku charakteru okresowego świadczenia o wynagrodzenie z rzeczy. Podział świadczeń w prawie cywilnym na świadczenia jednorazowe, okresowe i ciągle jest podziałem logicznym. Nie wypracowano w nauce prawa jakiejś czwartej kategorii świadczeń. Zatem jeżeli świadczenie wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy nie jest świadczeniem okresowym, to powinno ono być bądź świadczeniem jednorazowym, bądź świadczeniem ciągłym. Pogląd o tym, że jest to świadczenie jednorazowe, zdaje się dominować. Jednakże jego zwolennicy nie dają zadowalającej odpowiedzi na pytanie dotyczące przedawnienia roszczenia o wynagrodzenie. Powszechnie twierdzi się, że roszczenie o wynagrodzenie przysługuje za cały okres przedawnienia i przedawnia się po dziesięciu latach⁴². Zwolennicy tego poglądu nie wy-

⁴⁰ Por. T. D y b o w s k i, A. P y r z y ń s k a, [w:] *System...*, s. 200, nb. 52.

⁴¹ Dz.U. z 2014 r., poz. 150.

⁴² Orzeczenie SN z dnia 17 czerwca 1957 r., 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11); uchwała SN z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973, nr 6, poz. 102); uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1974 r., III CZP 20/74 (OSNC 1974, nr 12, poz. 208); wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707); wyrok SN z dnia 4 grudnia 1980 r., II CR 501/80 (OSNC 1981, nr 9, poz. 171); uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91); wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000 r., IV CNK

jaśniąją jednak nigdzie, w jaki sposób należy obliczać wielkość wynagrodzenia za korzystanie. Jeżeli przyjąć dominujący pogląd o wynagrodzeniu równym rynkowym stawkom czynszu⁴³, posiadacz będący we władaniu rzeczą dłużej niż lat 10 będzie obowiązany do zapłaty sumy pieniężnej równej czynszowi za ostatnie 10 lat. Znaczyłoby to, że roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy narastałoby przez okres lat dziesięciu, a następnie stopniowo ulegałoby przedawnieniu. Przedawniałyby się mianowicie kolejne (na ogół dziennie lub miesięczne) roszczenia z tytułu „czynszu za bezumowne korzystanie z rzeczy”. Takie rozumienie przedawnienia nigdzie nie zostało wypowiedziane do końca w ten sposób, a jednak chyba tak właśnie pojmują przedawnienie tego roszczenia zwolennicy dominującego nurtu w orzecznictwie i doktrynie. Klóci się to jednak wyraźnie z koncepcją świadczenia jednorazowego, które nigdy nie narasta i tym bardziej nie przedawnia się częściowo, gdyż czynnik czasu nie ma tu wpływu na rozmiar świadczenia⁴⁴. Z drugiej strony konsekwentne pójście ścieżką świadczenia jednorazowego prowadziłoby nieuchronnie do konkluzji, że posiadacz powinien świadczyć wynagrodzenie za cały okres posiadania bez tytułu prawnego, choćby nawet był w posiadaniu rzeczy dziesiątki lat. Zwolennicy poglądu o jednorazowości świadczenia dostrzegają zapewne niesłuszność takiego rezultatu i dlatego popadają w wyżej opisaną sprzeczność polegającą na narastaniu jednorazowego świadczenia, czym uzależniają je od czynnika czasu, co jest typowe dla świadczenia okresowego⁴⁵.

5/00 (LEX nr 52680); wyrok SN z dnia 23 stycznia 2007 r., III CSK 278/06 (OSNC 2007, nr 12, poz. 186); A. C i s e k, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13; S. R u d n i c k i, G. R u d n i c k i, *Komentarz...*, s. 401-402, art. 225, nb. 2; E. G n i e w e k, *Kodeks...*, s. 523-524, art. 225, nb. 5.9; E. G n i e w e k, [w:] *System...*, s. 524, nb. 180 i s. 525, nb. 185.

⁴³ Wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707); uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 10 lipca 1984 r., III CZP 20/84 (OSNC 1984, nr 12, poz. 209 – zasada prawna); uchwała SN z dnia 7 stycznia 1998 r., III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91); wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000 r., IV CNK 5/00 (LEX nr 52680); wyrok SN z dnia 6 października 2006 r., V CSK 192/06 (LEX nr 327963); E. G n i e w e k, *Kodeks...*, s. 523, art. 225, nb. 5.7; E. G n i e w e k, [w:] *System...*, s. 525, nb. 184; S. R u d n i c k i, G. R u d n i c k i, *Komentarz...*, s. 401-402, art. 225, nb. 2; A. C i s e k, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13; T. D y b o w s k i, *Ochrona własności...*, s. 188-189.

⁴⁴ Por. T. D y b o w s k i, A. P y r z y ń s k a, [w:] *System...*, s. 198, nb. 49.

⁴⁵ Z tego względu krytycznie do koncepcji świadczenia okresowego: T. D y b o w s k i, A. P y r z y ń s k a, [w:] *System...*, s. 204, nb. 62.

Inną koncepcję prezentuje E. Gniewek. Jest on zdania, że omawiane świadczenie jest świadczeniem ciągłym⁴⁶. To stanowisko pozwalałoby uniknąć opisanej sprzeczności związanej z koncepcją świadczenia jednorazowego, jednakże również nie wytrzymuje krytyki⁴⁷. Świadczenie ciągłe polega na stałym określonym zachowaniu się dłużnika⁴⁸. Na przykład świadczeniem ciągłym jest świadczenie wynajmującego w stosunku do najemcy. Wynajmujący udostępnia najemcy rzecz i dba o jej stan zgodny z umową najmu. Do tej definicji nie przystaje obowiązek świadczenia pieniężnego, jakim jest świadczenie wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy. Zapłata czynszu jest raczej ekwiwalentem świadczenia ciągłego, sama będąc zawsze świadczeniem okresowym⁴⁹. Podobnie posiadacz władający rzeczą bez tytułu prawnego nie jest wszak zobowiązany do uruchomienia stałego strumienia pieniężnego na rzecz właściciela. Wystarczy, jeśli uiści należność za cały okres jego posiadania. Również zatem ta koncepcja nie jest chyba do utrzymania.

c) Wykładnia historyczna

Jak wyżej wskazano, przekonanie dominujące zarówno w orzecznictwie sądowym, jak i w piśmiennictwie prawniczym o braku charakteru okresowego świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy przez nieuprawnionego posiadacza wywodzi się z orzeczenia Sądu Najwyższego z roku 1957⁵⁰. Wszystkie późniejsze wypowiedzi Sądu Najwyższego na ten temat oraz opinie doktryny odwołują się do tego orzeczenia, dodając do argumentacji wypracowanej wówczas przez Sąd Najwyższy jedynie pewne nowe elementy. Dlatego sensowne jest poddanie krytycznej analizie tego właśnie orzeczenia. Argumentacja SN w omawianym orzeczeniu nie jest obszerna. Sprowadza się ona do zdania: „Należność za użytkowanie bezumowne nie dzieli się na świadczenia okresowe, bo wówczas byłaby ona czynszem, a stosunek prawny – najmem, lecz jest odpłatą jednorazową za cały okres objęty rozliczeniem.”

⁴⁶ E. Gniewek, *Kodeks...*, s. 523-524, art. 225, nb. 5.9. Por. też: E. Gniewek, [w:] *System...*, s. 524, nb. 180.

⁴⁷ T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System...*, s. 204, nb. 62.

⁴⁸ Tamże, s. 199, nb. 50.

⁴⁹ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04 (OSNC 2005, nr 9, poz. 149).

⁵⁰ Orzeczenie SN z dnia 17 czerwca 1957 r., 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11).

Ta argumentacja nie przekonuje. Dlaczego świadczenie za bezprawne korzystanie z rzeczy miałyby zmieniać się w czynsz najmu, jeżeli przyjęto by jego okresowy charakter? Czy miałyby z tego wynikać, że okresowymi mogą być tylko świadczenia wynikające z tytułów umownych, natomiast charakteru takiego nie mogą już mieć świadczenia wynikające z podstawy ustawowej? Wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest świadczeniem podobnym (jak wykazano wyżej) do świadczenia najemcy, tyle że wynikającym nie z umowy, lecz z ustawy. Sąd Najwyższy zdaje się stawiać te dwa roszczenia, tj. roszczenie umowne o czynsz najmu oraz roszczenie ustawowe o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, w ostrej opozycji. Jego argumentację można by sformułować następująco: „Roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy bez tytułu prawnego jest czymś zupełnie innym niż roszczenie o czynsz najmu. Dlatego wynagrodzenie za korzystanie nie może być świadczeniem okresowym, gdyż takim świadczeniem jest czynsz najmu.” Taka argumentacja opiera się, moim zdaniem, na błędnym założeniu, że czynsz najmu jest świadczeniem stojącym w jakiejś opozycji do świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy. Jest całkiem odmiennie. Roszczenie za korzystanie z rzeczy ma jedynie rekompensować właścicielowi brak umowy. Posiadacz ma bowiem świadczyć tak, jakby rzecz od właściciela wynajął.

Argumentacja Sądu Najwyższego z roku 1957 została wzbogacona w roku 1972⁵¹ o zdanie, że „charakter świadczenia okresowego nie wynika z ustawy (umowy wszak nie ma)”. Argument ten również nie wytrzymuje krytyki. Żadne ze świadczeń uznawanych powszechnie za okresowe, z wyjątkiem renty (art. 903 k.c.), nie są tak nazwane wprost w ustawie. Ustawa przewiduje świadczenie czynszu najmu w miesięcznych okresach (art. 669 § 2, 672 k.c.), podobnie w odniesieniu do odsetek (art. 360 k.c.), które powinny być spełniane co rok z dołu⁵², jednak określenia „świadczenie okresowe” używa. Warto tu podkreślić, że art. 282 pkt. 2

⁵¹ Uchwała SN z dnia 24 października 1972 r., III CZP 70/72 (OSNC 1973, nr 6, poz. 102).

⁵² Dotyczy to odsetek kapitałowych (zwykłych). Odsetki za opóźnienie, jak to już wyżej opisano, stają się wymagalne z każdym dniem opóźnienia świadczenia, mimo że okres taki nie jest przewidziany w ustawie. Por. uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04.

k.z. zawierał sformułowanie, które nie znalazło odpowiednika w art. 118 obowiązującego k.c., o świadczeniach okresowych „powstałych z mocy ustawy lub umów”. Być może Sąd Najwyższy w omawianym orzeczeniu z 1972 r. odwołał się w swojej argumentacji do tego sformułowania. W takim razie nie tylko wierzytelność miałyby wynikać z ustawy bądź z umowy, lecz również okresowy charakter świadczenia. Nawet jednak, gdyby przyjąć taką wykładnię art. 282 pkt. 2 k.z. (co jest samo w sobie wątpliwe), to rozstrzyganie tego problemu interpretacyjnego i tak nie ma większego sensu, gdyż pogląd Sądu Najwyższego traci wraz z wejściem w życie kodeksu cywilnego podstawę normatywną. Mimo to jednak zdanie, że „charakter świadczenia okresowego nie wynika ani z ustawy, ani z umowy” przetrwało i jest podawane w uzasadnieniu dominującego poglądu o braku charakteru okresowego świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy do dzisiaj⁵³.

Z historycznego punktu widzenia trzeba podkreślić, że z najwyższą ostrożnością należy podchodzić do orzecznictwa sądowego z lat pięćdziesiątych XX wieku. Okres ten cechowało duże nasycenie orzeczeń sądowych treściami ideologicznymi, wynikające ze znaczącego ograniczenia niezależności sądów przez ówczesne władze⁵⁴. Omawiane orzeczenie z 1957 r.⁵⁵ zapadło w sprawie z powództwa organu państwowego (Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej) przeciwko osobie prywatnej i dotyczyło własności państwowej. Pozwany podniósł w sprawie zarzut przedawnienia roszczenia organu państwowego o wynagrodzenie za korzystanie z młyna. Z jednej strony procesu zatem stał organ państwowy, a z drugiej posiadacz młyna. Jednostki gospodarki uspołecznionej, samo państwo oraz własność państwowa były w okresie 1945-1989 nie tylko

⁵³ Uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1974 r., III CZP 20/74 (OSNC 1974, nr 12, poz. 208); wyrok SN z dnia 23 maja 1975 r., II CR 208/75 (LEX nr 7707); wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2000, IV CNK 5/00 (LEX nr 52680); A. Cisek, [w:] *Kodeks...*, s. 377-378, art. 224, nb. 13; S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz...*, s. 401-402, art. 225, nb. 2; E. Gniewek, *Kodeks...*, s. 523-524, art. 225, nb. 5.9; E. Gniewek, [w:] *System...*, s. 525, nb. 185.

⁵⁴ Por. np. orzeczenie SN z dnia 11 grudnia 1951 r., C 1573/51 (PiP 1951, nr 12, poz. 881), gdzie decyzję sędziowską uzasadniano „położeniem klasowym” stron procesu; J. Lehmann, *Vindikation und richterlicher Wertungsspielraum*, Frankfurt 2011, s. 104-105.

⁵⁵ Orzeczenie SN z dnia 17 czerwca 1957 r., 2 CR 202/56 (OSN 1959/I, poz. 11).

z mocy przepisów prawa⁵⁶, lecz przede wszystkim w praktyce działania organów administracji państwowej i sądownictwa traktowane w sposób uprzywilejowany. Często działo się to kosztem „czystej” argumentacji prawniczej⁵⁷. Opieranie dominującego od ponad 50 lat nurtu orzecznictwa i doktryny na orzeczeniu z 1957 r. jest zatem ryzykowne. Nie można bowiem abstrahować od stosunków społecznych i politycznych, w których przyszło orzekać Sądowi Najwyższemu w tamtym okresie.

Nawet jeżeli dziś uznamy, że to Skarb Państwa miałby być najczęściej adresatem roszczeń osób pozbawionych bezprawnego posiadania ich własności, to argument o charakterze rewanżyzmu historycznego sam w sobie także nie będzie wystarczający do popierania nietypowej kwalifikacji roszczenia o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy.

d) Wykładnia teleologiczna

Istotną pomocą przy wykładni pojęcia „świadczenie okresowe” w art. 118 k.c. jest refleksja nad celowością zróżnicowania okresów przedawnienia w tym przepisie w stosunku do świadczeń jednorazowych i okresowych (świadczenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej pomijam). Trzeba sobie bowiem zadać pytanie, dlaczego ustawodawca dokonał takiego zróżnicowania. Prawdopodobną przyczyną takiego zabiegu był zamiar nieobciążania nadmiernie zobowiązanego z tytułu świadczeń okresowych⁵⁸. Podczas gdy wielkość świadczenia jednorazowego

⁵⁶ Por. np. zróżnicowanie na typy własności w art. 8, 11, 12 i 13 Konstytucji PRL z 1952 r. Na podstawie tej Konstytucji największą ochroną cieszyła się własność „ogólnonarodowa”, a inne typy własności podlegały odpowiednio słabszej ochronie.

⁵⁷ Warto podkreślić znaczenie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 1948 r., w której zawarta była dyrektywa dla sądów zakazująca odwoływania się do orzecznictwa przedwojennego, o ile było ono niezgodne z zasadami nowego ustroju panującego w Polsce po 1945 r. Na stronach Sądu Najwyższego czytamy (<http://www.sn.pl/historia/1.html>): „[Po odsunięciu Gomułki od władzy i przejściu sterów rządu w Polsce przez ekipę Bieruta] rozpoczął się najgorszy okres stalinowski, w tym upodabnianie wszelkich instytucji i rozwiązań oraz treści prawa do wzorów radzieckich. Wówczas to (27 listopada 1948 r.) Zgromadzenie Ogólne SN uznało, że orzecznictwo oraz zasady prawne przedwojenne, jeśli są niezgodne z aktualnym ustrojem, mają tylko znaczenie historyczne. W niejednoznacznej formule zostało to później (12 lutego 1955 r.) przez SN rozciągnięte także na przedwojenne ustawy.”

⁵⁸ Pogląd ten wyrażano już przy okazji tworzenia kodeksu zobowiązań z 1933 r. „W szczególności podkreślano, że w przypadku świadczeń stale ciężących na dłużniku i pokrywanych z bieżących dochodów nagromadzenie się zaległości w dłuższym okresie

nie zmienia się z biegiem czasu, świadczenie okresowe narasta. Uzależnienie od czynnika czasu jest – jak wyżej już podkreślono – immanentną cechą świadczenia okresowego. Obciążenie dłużnika na przykład obowiązkiem świadczenia odsetek za dziesięć lat wstecz byłoby zbytnim dla niego obciążeniem i – co ważniejsze – zakłócona byłaby proporcja między świadczeniem głównym a pobocznym świadczeniem z tytułu odsetek.

W tym świetle staje się jasne, że świadczenie wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy, którego wielkość zmienia się w czasie, powinna ulegać – zgodnie z intencją ustawodawcy – nie ogólnemu, lecz krótszemu okresowi przedawnienia.

e) Wykładnia komparatystyczna

W niniejszym opracowaniu postanowiłem sięgnąć do dorobku niemieckiej kultury prawnej, która wywarła – i nadal wywiera – niebagatelny wpływ na prawo w Polsce. Jak stwierdzono wyżej⁵⁹, dominującym poglądem w niemieckim orzecznictwie i piśmiennictwie prawniczym na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego (przed 2001 r.) był pogląd o obowiązywaniu ogólnego, trzydziestoletniego terminu przedawnienia w odniesieniu do roszczeń uzupełniających, w tym do roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy. Pośrednio zatem odmawiano roszczeniu o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy przymiotu okresowości, który skutkowałby krótszym, bo czteroletnim okresem przedawnienia.

mogłoby przedstawiać dla dłużnika ciężar nie do zniesienia.” Pogląd ten podziela na tle kodeksu cywilnego również Sąd Najwyższy. Por.: uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04 (OSNC 2005, nr 9, poz. 149), z której pochodzi powyższy cytat. Brak natomiast refleksji odnośnie do *ratio* skrócenia okresu przedawnienia dla roszczeń dotyczących świadczeń powtarzających się w podstawowym piśmiennictwie: B. K o r d a s i e w i c z, [w:] *System...*, s. 585 i nast., nb. 41 i nast.; S. R u d n i c k i, G. R u d n i c k i, *Komentarz...*, ks. I, s. 519 i nast., nb. 5 i nast.; A. B r z o z o w s k i, [w:] *Kodeks* s. 403 i nast., art. 118, nb. 1 i nast. Refleksja taka pojawia się natomiast w literaturze niemieckiej (H. G r o t h e, *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, t. I: część ogólna, §§ 1-240, 4. wyd., Monachium 2001 § 197, nb. 1; J. v o n S t a u d i n g e r, F. P e t e r s, F. J a k o b y, *Kommentar...*, § 197, nb. 63, nowe opracowanie 2009), gdzie jako uzasadnienie skrócenia okresu przedawnienia dla roszczeń o świadczenia powtarzające się podaje się nadmierne obciążenie dłużnika tych świadczeń. Myśl ta przyświecała twórcom BGB, jak można się dowiedzieć z uzasadnienia do projektu niemieckiego kodeksu cywilnego (por. H. G r o t h e, *Münchener...*, § 197, nb. 1, przypis 2).

⁵⁹ Por. wyżej pkt 2.

Przemawiałoby to przeciwko lansowanej tutaj tezie o takim właśnie, okresowym charakterze roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy. Argument ten osłabia jednak okoliczność, że nauka niemiecka nigdzie problemu ewentualnej okresowości roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy nie stawia. Być może motywem tak długiego, trzydziestoletniego okresu przedawnienia roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy jest to, że odnoszą się one do posiadacza w złej wierze (por. §§ 987, 990 ust. 1 BGB) oraz do posiadacza, który dowiedział się o wytoczeniu przeciwko niemu powództwa windykacyjnego (por. § 987 BGB). Podobnie jest w prawie polskim, gdzie posiadacz w dobrej wierze nie jest obowiązany do świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy (art. 224 § 1 k.c.). Posiadacz, który wszedł w posiadanie rzeczy nieodpłatnie (§ 988 BGB), jest obowiązany zwrócić wartość pożytków na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. W przypadku tego ostatniego roszczenia pojawiają się głosy o krótszym, czteroletnim okresie przedawnienia, jak dla roszczeń okresowych⁶⁰. „Gorsze” traktowanie posiadacza w złej wierze i posiadacza, który dowiedział się o wytoczeniu przeciwko niemu powództwa windykacyjnego, mogłoby mieć uzasadnienie aksjologiczne. Jednakże są to tylko spekulacje, ponieważ takie rozważania nigdzie – ani w orzecznictwie, ani w doktrynie – się nie pojawiają.

Jednocześnie nauka niemiecka dostarcza argumentów na rzecz okresowego charakteru świadczenia wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy.

1. Jak już wyżej wspomniano, jako *ratio* krótszego okresu przedawnienia dla roszczeń o świadczenia powtarzające się podaje się nadmierne obciążenie dłużnika takiego świadczenia. To uzasadnienie ustawodawcy dotyczy w równym stopniu najemcy, jak i nieuprawnionego posiadacza. Również świadczenie tego ostatniego narasta w czasie.

2. Jako przykład roszczeń o świadczenia okresowe, przedawniających się szybciej niż roszczenia o świadczenia jednorazowe, podaje się

⁶⁰ Wyrok Najwyższego Sądu Bawarii z dnia 27 maja 1974 r., 2 Z 25/73, BayObLGZ 1974, 226, 237 (235). H. Grothe, *Münchener...*, § 197, nb. 3, wyd. 4; J. von Staudinger, F. Peters, *Kommentar...*, § 197, nb. 44, nowe opracowanie 2004; J. von Staudinger, F. Peters, F. Jakoby, *Kommentar...*, § 197, nb. 73, nowe opracowanie 2009.

roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia za korzystanie z rzeczy bez tytułu prawnego⁶¹. Niewyjaśniona pozostaje różnica w traktowaniu roszczenia uzupełniającego za bezumowne korzystanie i roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia.

3. Podobnie jak w prawie polskim, wartość roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy przez nieuprawnionego ustala się na podstawie czynszu najmu lub dzierżawy, co pośrednio wskazuje na podobieństwo roszczeń za korzystanie z rzeczy na podstawie umowy (czynsz) oraz za bezumowne korzystanie z tejże⁶². Warto podkreślić, że świadczenie czynszu najmu lub dzierżawy również w prawie niemieckim jest roszczeniem powtarzającym się, co znajduje odbicie w okresie przedawnienia⁶³.

5. Inne świadczenia z tytułu roszczeń uzupełniających – przyczynek do dyskusji

W tym miejscu należy poczynić pewne zastrzeżenie. Jak już wspomniano na początku rozważań, roszczenia uzupełniające najczęściej będą występować grupowo. Roszczeniu o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy będzie z reguły towarzyszyło także roszczenie o wydanie pożytków. Dłużnik z reguły będzie natomiast przeciwstawiał do potrącenia roszczenie o zwrot nakładów. Charakter okresowy mają roz-

⁶¹ Co prawda w prawie niemieckim obowiązuje zasada wyłączności roszczeń uzupełniających (§§ 987 – 1003 BGB) w zakresie rozliczeń między właścicielem i nieuprawnionym posiadaczem (por. § 993 ust. 1 in fine BGB). Jednakże zasada ta bywa w niektórych sytuacjach przełamana – bądź to na podstawie przepisu ustawy (por. § 988 BGB), bądź też w wyniku zgodnej opinii orzecznictwa i doktryny (por. H. Westermann, *Sachenrecht, Ein Lehrbuch*, t I: *Zasady podstawowe i prawa na rzeczach ruchomych*, 6. wyd., Heidelberg 1990; H. Roth, *Das Eigentümer-Besitzer-Verhältnis*, JuS 2003, z. 10, s. 937-943; C.T. Ebenroth, J.M. Zeppernick, *Nutzungs...*). Problem wyłączności roszczeń uzupełniających jest problemem szeroko dyskutowanym w niemieckiej nauce prawa (por. U. Köbl, *Das Eigentümer-Besitzer-Verhältnis im Anspruchssystem des BGB. Zugleich ein Beitrag zur Konkurrenzlehre*, Erlangen 1971; J. Wieling, *Die Nutzungen des gutgläubigen Besitzers, insbesondere in fehlgeschlagenen Vertragsverhältnissen*, AcP 169 (1969), s. 137-170).

⁶² J. von Staudinger, J. Jickeli, M. Stieper, *Kommentar...*, § 100, nb. 5.

⁶³ J. von Staudinger, F. Peters, *Kommentar...*, § 197, nb. 44, 50, nowe opracowanie 2004; J. von Staudinger, F. Peters, F. Jakoby, *Kommentar...*, § 197, nb. 73, 83, nowe opracowanie 2009.

czenia o zwrot nakładów polegających na płaceniu danin publicznych⁶⁴ lub roszczenie o zwrot pożytków pobieranych przez posiadacza okresowo, np. czynsz najmu w kamienicy czynszowej⁶⁵. Ważne jest, by wszystkie z tych roszczeń były kwalifikowane pod względem przedawnienia tak samo. Jeżeli przyjmiemy trzyletni (właściwy dla roszczeń okresowych) termin przedawnienia dla roszczenia o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy, to taki sam termin powinniśmy przejąć dla roszczenia o zwrot pożytków oraz dla roszczenia o zwrot nakładów. W konsekwencji także te roszczenia powinny zostać zakwalifikowane jako okresowe, lecz argumentacja w tym względzie może być przedmiotem odrębnej rozprawy.

6. Podsumowanie

Mimo że dyskusja na temat charakteru świadczenia wynagrodzenia za korzystanie przez nieuprawnionego wydaje się zarówno w Polsce, jak i w Niemczech zamknięta, to jednak temat wcale nie jest wyczerpany. Wiele argumentów na rzecz okresowości tego świadczenia – przede wszystkim „pokrewieństwo” w stosunku do roszczenia odsetkowego, czy w stosunku do roszczenia o czynsz, a także argumenty słusznościowe i celowościowe – nie zostało jeszcze dotychczas wystarczająco dogłębnie rozważone przez judykaturę oraz piśmiennictwo prawnicze. Ambicją niniejszego artykułu jest taką dyskusję otworzyć.

Dr Jacek Lehmann – doktor prawa niemieckiego (Heidelberg), radca prawny, aplikant przy Sądzie Kameralnym w Berlinie

⁶⁴ E. Gniewek, [w:] *System...*, s. 529, nb. 200.

⁶⁵ Por. uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69 (OSN 1970, nr 3, poz. 39), w której Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w stosunkach między współwłaścicielami gospodarstwa rolnego roszczenie o rozliczenie z tytułu pożytków jest okresowe, ponieważ dochody, jakie przynosi gospodarstwo rolne, mają charakter okresowy. Por. krytycznie: B. Kordasiewicz, [w:] *System...*, s. 587, nb. 42.